

УДК 339.9

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/160-14>**Кубів С. І.**кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу і логістики,
Національний університет «Львівська політехніка»**Федюк В. В.**здобувач кафедри економіки та підприємництва,
Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
Львівський інститут ПрАТ
«ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9876-8437>**Kubiv Stepan**

Lviv Polytechnic National University

Fedyuk Vasyly Lviv Institute of the Private Joint Stock Company
“HEI “The Interregional Academy of Personnel Management”

ЕТАПИ ОЦІНЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ТА ЇХ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

У статті проаналізовано послідовність етапів процесу вибору показників оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору, яка на відміну від інших описує порядок урахування чинників, які впливають на ЗЕД, критеріїв щодо вибору індикаторів для її аналізування, джерел інформації та напрямів аналізу зовнішньоекономічної діяльності, що дає змогу підібрати показники з високим рівнем інформаційної цінності, які будуть розраховані на основі доступної у повній формі інформації. Фактори деталізують пошуки раціональних показників для опису динаміки певних процесів, оскільки відображають взаємозв'язок між елементами економічних систем. Установлення критеріїв вибору показників оцінювання ЗЕД дає змогу відсортувати ті індикатори, які є непридатними для моніторингу досліджуваних процесів. Напрями аналізу відображають характер інформації, яку мають відображати вибрані для оцінювання показники.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, математична модель, зовнішньоторговельна операція, масиви даних, експортно-імпортна діяльність.

STAGES OF ASSESSING THE DEVELOPMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AND THEIR INTERPRETATION

The foreign economic activity of domestic enterprises of the agricultural sector is characterized by high potential for further development, however, in the current and retrospective perspective does not show significant trends for long-term dynamic growth in the future. Therefore, it is necessary to develop and use a number of scientific proposals that logically follow from the results of the analysis and take into account the national characteristics of doing business in a high level of economic and political instability. One of the directions of scientific research to solve the outlined scientific topical problem is the formation of methodological and applied tools for assessing the development of foreign economic activity of enterprises in the agricultural sector. Today the problem of scientific and economic substantiation of the stages of evaluation of foreign economic activity of agricultural enterprises and their interpretation is relevant, which allow to influence the solution of specific management problems with the implementation of creative ideas and reduce the cost of their commercialization. The article analyzes the sequence of stages of the process of selecting indicators for evaluating foreign economic activity of agricultural enterprises, which, unlike others, describes the procedure for taking into account factors influencing foreign economic activity, criteria for selecting indicators for its analysis, sources of information and analysis of foreign economic activity. indicators with a high level of information value and which will be calculated on the basis of fully available information. Factors detail the search for rational indicators to describe the dynamics of certain processes, as they reflect the relationship between the elements of economic systems. Establishing criteria for selecting FEA evaluation indicators makes it possible to sort out those indicators that are not suitable for monitoring the studied processes. Areas of analysis reflect the nature of the information that should be reflected in the indicators selected for evaluation.

Keywords: foreign economic activity, mathematical model, foreign trade operation, data sets, export-import activity.

JEL classification: R11, R12

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічна діяльність вітчизняних підприємств аграрного сектору характеризується високим потенціалом щодо подальшого розвитку, проте у поточній та ретроспективній перспективі не демонструє виражених тенденцій щодо

динамічного зростання у майбутньому. Тому необхідним є розроблення та використання низки наукових пропозицій, які логічно випливають із результатів аналізу та враховують національні особливості ведення бізнесу в умовах високого рівня економіко-політичної

нестабільності. Одним із напрямів наукових пошуків щодо розв'язання окресленої наукової актуальної проблеми є формування методико-прикладного інструментарію оцінювання розвитку ЗЕД підприємств аграрного сектору. Це дасть змогу поліпшити якість їх аналізування, прогнозування перспективних тенденцій та вдосконалення процедур реалізації оцінювання динаміки внутрішньовиробничих і збутових процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні актуальною є проблема наукового та економічного обґрунтування етапів оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору та їх інтерпретація, які дають змогу впливати на вирішення конкретних управлінських проблем з упровадження креативних ідей та зменшення витрат на їх комерціалізацію.

Серед робіт науковців, які науково обґрунтовували проблеми розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств, є праці Бойка, П. Гайдуцького, В. Геєця, С. Дем'яненка, А. Кредісова, С. Кваші, М. Парсяка, С. Соколенка, А. Коверги, А. Баскакова, Л. Головка, О. Гребельника, Л. Швайка. Особливу увагу заслуговують праці таких науковців, як В. Вігліньський, М. Долішній, М. Козоріз, В. Мікльова, В. Пономаренко, Л. Піддубна [1–6]. Вони приділяли увагу особливостям економічного обґрунтування етапів оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору та їх інтерпретації.

Незважаючи на велику кількість наукових праць і значні досягнення в теорії та практиці економічного обґрунтування етапів оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору, поза увагою науковців залишився вибір конкретних етапів оцінювання зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств, методик оцінювання динаміки економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності.

Мета статті полягає в аналізі економічного обґрунтування етапів оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору, визначенні методу вибору етапів, які характеризують розвиток зовнішньоекономічної діяльності під час вирішення конкретних управлінських проблем. Це дало змогу сформулювати авторські пропозиції щодо вдосконалення процесу вибору етапів оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору на міжнародних ринках.

Виклад основного матеріалу. Формування та використання інструментарію з вирішенням методологічних завдань оцінювання, аналізування і прогнозування потребує детального розгляду етапів його застосування. Це дасть змогу конкретизувати методи та засоби залежно від специфіки діяльності підприємства, галузі, у якій воно функціонує, етапу життєвого циклу, а також стану розвитку аграрного сектору на внутрішньому і зовнішньому ринках. Тому логічно розв'язати сформульовану наукову проблему шляхом застосування процесного підходу до реалізації оцінювання розвитку ЗЕД підприємств аграрного сектору.

Реалізація етапів процесу оцінювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств аграрного сектору має відбуватися з урахуванням результатів розв'язання таких завдань: формування переліку показників, на основі яких буде відбуватися оцінювання стану розвитку ЗЕД; визначення напрямів

оцінювання ЗЕД підприємств аграрного сектору; вибір методу оцінювання, який урахуватиме тип інформації, що застосовується, та особливості показників, що використовуються для відстеження динаміки розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств даного сектору; врахування можливості проведення ретроспективного, поточного та перспективного оцінювання.

Вирішення цих завдань дає змогу сформувати об'єктивні висновки про стан розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору. Наприклад, до напрямів оцінювання ЗЕД можна віднести показники конкурентоспроможності на кожному з ринків, де представлено певне підприємство, а також якість обслуговування, зокрема час відгуку на запит користувача стосовно післяпродажного обслуговування або придбання нового товару. Якщо говорити про методи оцінювання, то слід виділити дві великі групи: експертні судження та економіко-математичні моделі. Застосування останніх дає змогу кількісно виміряти потенціал підприємств аграрного сектору щодо розвитку зовнішньоекономічної діяльності та спрогнозувати результати їхньої діяльності на міжнародних ринках. Експертні судження більш корисні, коли необхідним є дослідження загальних тенденцій динаміки змін (перспективних та ретроспективних) в аграрній сфері. При цьому для вирішення цих завдань важливим є збір інформації, джерелом якої може бути як внутрішня звітність підприємств, так і статистичні відомості включно з науковими та публіцистичними статтями у спеціалізованих виданнях.

Потреба в оцінюванні зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору виникає тоді, коли підприємство намагається знайти способи щодо поліпшення своїх поточних ринкових позицій чи виходу на нові ринки. За необхідності реалізації таких цілей виникає необхідність оцінювання потенціалу нового ринку, розрахунку необхідних інвестицій та дослідження можливостей щодо вдосконалення товарного ринкового асортименту підприємства. Вирішення цих завдань потребує детального аналізу, який і відбувається шляхом реалізації наступних етапів оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору.

Після того як виникає потреба в оцінюванні ЗЕД, логічним постає питання, які напрями діяльності підприємств слід оцінити. На основі аналізування досвіду вітчизняних підприємств аграрного сектору та врахування висновків науковців [1–6], які проводили дослідження за аналізованою проблематикою, визначено, що оцінювання слід проводити за такими загальними напрямками: за ринками збуту (поточними або перспективними), за якістю обслуговування.

Якщо йдеться про ринки збуту, то підприємство оцінює рівень своєї продуктивності та рентабельності, динаміку частки ринку та зміну прибутку. Проведення такого аналізу має на меті дослідити поточний стан розвитку ЗЕД та оцінити рівень його потенціалу в перспективі на основі застосування прогнозування, методи здійснення якого будуть розглянуті пізніше.

Після того як встановлено, за якими напрямками буде відбуватися оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору, відбувається вибір показників, які відображають стан розвитку цих напрямів діяльності аналізованих суб'єктів

сільськогосподарської промисловості. Якщо напрямом оцінювання вибрано ринку збуту, то логічним буде вибрати такі показники, як чистий прибуток, обсяг реалізації, частка ринку тощо. За умови, що предметом оцінювання виступає якість обслуговування, необхідно вибрати такі показники, як частка неякісної продукції, тривалість виконання замовлення, тривалість відклику на запит споживача, тривалість гарантійного терміну, кількість жалоб клієнтів тощо. Вибрані показники мають вичерпно характеризувати напрям оцінювання ЗЕД і вибиратися з урахуванням специфіки діяльності підприємства та ринків, на яких воно функціонує. Критерієм також можуть виступати його потенційні можливості щодо розширення частки ринку чи виходу на нові ринки.

Сформований перелік показників дає змогу конкретизувати вимоги щодо якісного та кількісного складу інформаційних масивів даних, необхідних для проведення оцінювання ЗЕД, з обґрунтованими та об'єктивними висновками. За умови, що підприємство вибрало напрям якості обслуговування та показник частки браку і тривалість відклику на запит користувача, масив даних складатиметься з двох темпоральних рядів, які характеризуватимуть ретроспективну динаміку вибраних індикаторів. Із метою проведення більш глибокого аналізу необхідним буде порівняння цих показників із тими, які спостерігаються для аналогічних підприємств або є середніми для галузі. Тоді попередньо сформульований масив даних розшириться новими даними, а джерелом інформації виступатиме не лише внутрішня звітність підприємств, а й статистичні збірники.

Напрями і показники вибрано, інформація зібрана. Логічним продовженням є вибір методу аналізу сформованих масивів даних. Загалом існує велика кількість методів, які можна використовувати для аналізування масивів даних у процесі оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору. Проте всі ці методи можна поділити на дві групи: експертні судження, економіко-математичні методи.

Експертні судження ґрунтуються на врахуванні думок експертів стосовно можливостей вирішення тієї чи іншої проблеми. Окрім того, ця група методів широко застосовується під час прогнозування. Реалізація інструментарію у цій сфері відбувається через опитування експертів або аналізування їхніх думок у наукових виданнях із метою формування певного бачення на вирішення того чи іншого завдання або перспективної динаміки досліджуваних індикаторів. Найпопулярнішим методом, який відноситься до цієї групи, є метод експертного опитування. Його реалізація відбувається на основі формування анкети з чітко сформованими питаннями експертам, провідним фахівцям у певній галузі. Відповідями на питання є вагові оцінки факторів, сценаріїв перспективних змін, способів вирішення тієї чи іншої наукової проблеми. Після цього результати опитування аналізуються з метою пошуку найбільш вагомого напрямку, визначеного опитаними експертами. Результати методу необхідно обґрунтувати на основі використання показників узгодженості думок опитаних фахівців. Недоліком методу є те, що він не дає цілісної відповіді на основі чітко окреслених значень тих чи інших критеріїв. Окрім того, цей метод є суб'єктивним, оскільки базується на думках людей, мислення котрих часто є ірраціональним.

Більш об'єктивною групою методів є економіко-математичний інструментарій аналізування ретроспективної та перспективної динаміки динамічних рядів даних. До цих методів відносять кореляційно-регресійний аналіз, кластеризацію, теорію множин тощо. У результаті використання цих засобів є можливість об'єктивно кількісно дослідити аналізовані тенденції, виявити певні залежності та сформулювати прогнози. Недоліком цих методів є те, що вони базуються на використанні великих масивів даних, та не завжди їх результати є статистично значущими, що унеможливує їх використання в усіх можливих ситуаціях. Тому логічно припустити, що доцільним є вибір саме економіко-математичних методів під час реалізації оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору. Але при цьому обов'язковим є врахування можливості застосування аналізу експертних суджень, оскільки математична статистика не завжди є можливою для використання на практиці.

Економіко-математичні методи володіють низкою переваг над експертними судженнями, що пов'язано з особливостями їх концептуальної побудови. Якщо експертне опитування суттєво залежить від точки зору респондентів та організаторів опитування, то економіко-математичні засоби аналізують динаміку рядів числових даних із використанням об'єктивного, науково доведеного математичного інструментарію. Окрім цього, використання економіко-математичних методів дає змогу не лише оцінити перспективний напрям зміни того чи іншого індикатора, на їх основі можливо визначити кількісні прогнозні значення показників, що аналізуються.

Методи оцінювання ЗЕД підприємств аграрного сектору використовуватимуться для ретроспективних даних із метою формування цілісної картини поточного стану розвитку, а також для прогнозування перспективних тенденцій.

Останнім етапом оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору є формулювання висновків на основі попередньо реалізованих етапів цього процесу. Висновки мають включати такі елементи: поточний стан розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору; перспективний стан розвитку ЗЕД підприємств аграрного сектору; врахування глобальних та макроекономічних тенденцій; урахування потенціалу підприємства щодо розширення частки ринку; оцінка можливостей підприємства щодо виходу на нові ринки збуту.

Таким чином, висновки щодо реалізації процесу оцінювання базуються на характеристиці поточного стану розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору та їх потенціалу щодо майбутнього зростання ринкових позицій, конкурентоспроможності та інноваційно-технологічного домінування у своєму сегменті.

Аналізування останніх тенденцій розвитку конкурентних переваг на міжнародних ринках сільськогосподарської продукції показує, що провідні світові виробники починаючи з 50-х років пройшли декілька етапів еволюції бізнес-концепції здійснення виробничих та збутових процесів: раціональне застосування унікальних ресурсів; використання переваг ефекту масштабу, який виникає тоді, коли підприємство застосовує масове виробництво, що дає змогу економити на

умовно-постійних витратах і, таким чином, забезпечити порівняно високий рівень рентабельності; застосування вузькоспеціалізованого виробництва, що дає змогу швидко вдосконалювати технологію та зосередитися на певному сегменті ринку; гарантування високого рівня якості обслуговування, зокрема головним індикатором є час (чим швидше підприємство відповідає на запит споживача, тим більші конкурентні переваги воно отримує).

Окреслені тенденції широко описані у роботі Дж. Сталка [7] «Час – наступний ресурс конкурентної переваги» (Time – next source of competitive advantage). На основі цього та з урахуванням результатів дослідження особливостей динамічних змін у вітчизняній аграрній промисловості можна сформулювати низку положень або ідей, які можуть сприяти поліпшенню успішності національних суб'єктів аграрної промисловості на закордонних ринках: орієнтація на вузькоспеціалізоване виробництво або застосування широкої децентралізації в умовах багатовекторної діяльності; поліпшення якості обслуговування, особливо з урахуванням тривалості відклику на запит споживача; застосування гнучкого виробництва, яке базується на здатності швидко адаптуватися до змін у структурі споживчого попиту.

Якщо проаналізувати стан реалізації перелічених складників успішного функціонування на закордонних ринках, то можна відзначити, що національними виробниками не володіють достатніми можливостями для їх реалізації. Виняток становлять лише деякі підприємства, продукція яких є вузькоспеціалізованою та користується широким попитом на закордонних рин-

ках. У сегменті транспортних засобів український виробник є неконкурентоспроможним, причинами цього є відносно низька якість та відсутність 100%-х вітчизняних розробок. Головними постачальниками технологій є Китай та Південна Корея. Високі ставки на ввізні мита, якими обкладаються імпорتنі агроавтомобілі в Україні, та лобювання збереження монополії у сфері вантажних автомобілів призвело до того, що український споживач позбавлений справедливої реалізації свого права щодо придбання автомобіля відповідної якості. Тому проблеми аграрної промисловості виходять за межі мікрорівня і ґрунтуються на систематичній та всеохоплюючій політиці українського уряду щодо збереження монопольного становища певних груп економічного впливу.

Висновки. На основі використання уже сформованої послідовності етапів оцінювання зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств аграрного сектору та врахування того, що рівень спеціалізації та гнучкості підприємств має вагоме значення під час аналізування рівня його конкурентоспроможності у системі актуальних ринкових відносин, можна підсумувати, що подальші наукові пошуки мають відбуватися зі збереженням такого порядку: детальний опис авторських пропозицій щодо вдосконалення існуючого методологічного інструментарію з метою його адаптації до вирішення досліджуваної наукової проблеми; аналіз можливих способів вибору показників та вдосконалення дослідження їх ретроспективної і перспективної динаміки; окреслення організаційно-економічних змін щодо забезпечення реалізації пропонованих удосконалень на практиці.

Список використаних джерел:

1. Вітлінський В.А. Аналіз оцінка і моделювання економічного ризику. Київ : ДЕМІУРГ, 1996. 212 с.
2. Підприємництво в Україні: проблеми становлення та розвитку : монографія / М. Долішний та ін. ; за ред. М. Долішнього. Ужгород : Карпати, 1997. 358 с.
3. Управління експортним потенціалом України : монографія / А.А. Мазаракі та ін. ; за заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ : КНТЕУ, 2007. 210 с.
4. Пономаренко В.С., Піддубна Л.І. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства : підручник. Харків : ІНЖЕК, 2008. 328 с.
5. Прокопенко О.В. Формування стратегій забезпечення достатнього рівня економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств : монографія / за ред. Ю.С. Шипуліної. Суми : Папірус, 2012. С. 384–391.
6. Олефіренко О.М. Управління портфелем замовлень науково-виробничого підприємства : монографія / за ред. С.М. Ілляшенка. Суми : Університетська книга, 2008. 272 с.
7. Stalk G. (1998) Time – next source of competitive advantage. *Harvard Business Review*. July–August.

References:

1. Vitlins'kyu V.A. (1996) Analiz otsinka i modelyuvannya ekonomichnoho ryzyku [Analysis of assessment and modeling of economic risk]. Kyiv: DEMIURH, pp. 212. (in Ukrainian)
2. Dolishniy M., Kozoriz M., Miklovdya V. (1997) Pidpryyemnytstvo v Ukrayini: problemy stanovlennya ta rozvytku [Entrepreneurship in Ukraine: problems of formation and development]: a monograph / ed. Dolishniy M., Uzhhorod: Karpaty., pp. 358. (in Ukrainian)
3. Mazaraki A.A. (ed). (2007) Upravlinnya eksportnym potentsialom Ukrayiny [Management of export potential of Ukraine] : monograph / ed. A.A. Mazaraki – Kyiv: KNTEU., pp. 210. (in Ukrainian)
4. Ponomarenko V.S., Pidubna L.I. (2008) Upravlinnya mizhnarodnoyu konkurentospromozhnisty pidpryyemstva [Management of international competitiveness of the enterprise]. Textbook. H.: VD "INZHEK", pp. 328. (in Ukrainian)
5. Prokopenko O.V. (2012) Formuvannya stratehiy zabezpechennya dostatn'oho rivnya ekonomichnoyi bezpeky zovnishn'oekonomichnoyi diyal'nosti mashynobudivnykh pidpryyemstv [Formation of strategies for ensuring a sufficient level of economic security of foreign economic activity of machine-building enterprises] : a monograph / ed. Y.S. Shipulina. Sumy: LLC "DD" Papyrus", pp. 384–391. (in Ukrainian)
6. Ilyashenko S.M. (2008) Upravlinnya portfelem zamovlen' naukovo-vyrobnychoho pidpryyemstva [Management of the portfolio of orders of the research and production enterprise] : a monograph / ed. S.M. Ilyashenko. Sumy: VTD "University Book", 272 p. (in Ukrainian)
7. Stalk G. (1998): Time – next source of competitive advantage, "Harvard Business Review", July–August.